

‘HALATLARI KESEYİM Mİ?’ PLUTARKHOS’DAN ALINTIYLA BİR OLASILIK DENEMESİ

Erşah ÇAKIR*
Nafize TATAR**
Figen ERDOĞDU***

Özet

Çalışmamızın başrolünü, Roma Cumhuriyetinin son dönemindeki önemli figürlerden biri olan Sextus Pompeius üstlenmekte ve çalışmamızın kaynağını Plutarkhos’un yazdığı “Marcus Antonius” adlı eserde okuduğumuz, Pompeius ile korsan Menas arasında geçen bir konuşma oluşturmaktadır.

Pompeius, Octavianus ve Marcus Antonius, Pompeius’un gemisinde yemekte iken, muhabbetin doruğa ulaştığı bir sırada Menas, Pompeius’un yanına yaklaşip kulağına şunları fısıldar: “*Halatları keseyim mi, seni yalnız Sicilya’nın ve Sardunya’nın değil, bütün Roma imparatorluğunun hakimi yapayım mı?*” Sextus Pompeius’un karşılığı ise şöyle olur: “*Menas, bu işi bana önceden duyurmadan yapmalıydın; artık her şeyi şu anki durumuyla kabul etmeliyiz. Çünkü ben verdiğim sözden dönmem.*”

Cumhuriyetin sonuna yakın bir zamanda (M.Ö.39) yaşanan bu olayda Pompeius, geminin halatlarını kestirseydi neler olacak ya da olmayacaktı? Biraz hayal gücü yardımıyla sınırlara çok fazla takılmadan bu sorulara cevap aradık.

Anahtar Kelimeler: *Plutarkhos, Sextus Pompeius, Menas, II.Triumvirlik.*

‘SHALL I CUT THE ROPES’ THE PROBABILITY EXPERIMENT WITH CITATION FROM PLUTARCH

* Arkeolog. İrtibat için e-posta: cimini66@hotmail.com

** Sanat Tarihçi.

*** Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Ayvalık MYO Adliye Yanı Ayvalık-Balıkesir / Türkiye. E-Posta: yakdin@yahoo.com

Abstract

Sextus Pompeius who was a important figure in last period of Roman Republic, commites principal part of our performance and dialogue between Pompeius and buccaneer Menas, we can read this dialogue from “Marcus Antonius” named trace has written by Plutarch composes the source of our study.

When Pompeius, Octavianus and Marcus Antonius were at meal in the ship of Pompeius and at the time of endeamment has been reach the peak Menas comes near to Pompeius and whispers to his ear: “*Shall I cut the ropes, I will make you master, not of Sicily and Sardinia, but of the whole Roman Empire?*” The answer of Sextus Pompeius is this: “*Menas, you ought to have done this without speaking to me about it beforehand; but now let us be satisfied with things as they are; because I don’t breach of promise.*”

At this action which has been lived nearby the end of republic (BC.39) what could be or not be if Pompeius has been cut the ropes? We tried to find answers of these questions by the help our imagination and not attach to the limits.

Keywords: *Plutarch, Sextus Pompeius, Menas, Second Triumvirate.*

Giriş¹

II.Triumvirliğin² üçlüsünden öne çıkan, Octavianus ile Marcus Antonius arasında gerçekleşen, Antonius ile Octavianus'un kız kardeşi Octavia'nın evliliğiyle taçlanan bir anlaşma (M.Ö.40 yılında Brindizi'de) yapılmıştır.³ Bundan bir yıl kadar sonra da, filo ve kıyıların komutasıyla Sicilya'yı elinde tutan, korsan Menas ve Menekrates'le birlikte, denizleri güvensiz hale sokan Sextus Pompeius ile anlaşma yapılması uygun bulunmuştur. Batı İtalya'daki Napoli körfezinin kuzeybatısında kalan Misenum (Miseno)'da yapılan anlaşma sonucunda, Pompeius'un Sardunya ve Sicilya adasını alması, denizleri korsanlardan temizlemesi ve Roma'ya her yıl belli bir miktar tahıl yollaması kararlaştırılmıştır.

Bu koşulların kabulü sonrası, taraflar birbirlerini yemeğe davet etmişler, çekilen kurada ilk sıra Pompeius'a çıkmıştır. Herhangi bir evde yaşamayan

¹ Kaos teorisi, 1950'li ve 1960'lı yıllarda hava tahminleri yapan, meteorolog Edward Lorenz'in bir gün, farkında olmaksızın bilgisayarına hatalı veriler girmesi, sonra ekranda birtakım gariplikler görmesi, bu garipliklerin bilgisayardaki bir hatadan kaynaklanmadığını ve çok geçmeden bunların atmosfer olaylarını yansıtmış olduğunu fark etmesi sonucu, tesadüfen de olsa yapılan bir hatayla tanımlanmıştır. Lorenz'in fark ettiği şey, kısaca bazı ufak değişikliklerin, umulmadık ve öngörülmeleyen sonuçlara sebep olmasıdır. "Kelebek Etkisi" adıyla bilinen bu duruma, toplumsal yaşamdan örnek vermek pek zor olmayacaksa da (Yeşilorman 2006: 78-79; Ural 2008: 103-104), bu noktada, ilki 2004 yılında gösterime giren ve sonraki yıllarda ikinci ve üçüncüsü de çekilen "Kelebek Etkisi" (The Butterfly Effect) ile 2008 yılında gösterime giren "Osmanlı Cumhuriyeti" adlı sinema filmlerini içerikleri açısından örnek olarak vermekle yetinebiliriz (<http://www.butterflyeffectmovie.com> , 25.12.2011; <http://www.beyazperde.com/filmler/film-141433> , 25.12.2011). Başlangıçtaki ufak bir etki, çok basit değişimler, öngörülmesi söz konusu olmayan ve başlangıç durumundaki sebeple arasında herhangi bir benzerlik de bulunmayan yeni sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilirken, Lorenz'in keşfetmiş olduğu (Ural 2008: 104) bu olay, yukarıda verdiğimiz her iki film örneğinde de açıkça görülebilmektedir. "Osmanlı Cumhuriyeti"nde, Mustafa Kemal'in çocukken ağaçtan düşerek ölmesi, başlangıçtaki etki olarak tüm tarihi değiştirecektir. Görüleceği üzere, bizim çalışmamızdaki başlangıç etkisiyse "geminin halatlarının kesilmesi"dir. Örnek verdiğimiz filmlerde ve/veya çalışmamız özelinde, başlangıçtaki etkiyle gelişen olaylar silsilesini ortaya koymada, matematiksel bir yöntem olan "olmayana ergi"nin de kullanıldığını söyleyebiliriz. Etki sonrasındaki olay olasılıklarının sayısını, azaltabilir ya da arttırabiliriz. Son olarak çok bilinen, Kuran'ın Kehf Suresinde de (65-82. ayetler) görülen, Hızır-Musa kıssasındaki Hızır'ın "gemiye delmesi, erkek çocuğunu öldürmesi, yıkılan duvarı ücret almadan düzeltmesi" gibi olayları (Çelepi 2009: 536-537) da, geleceğe dönük başlangıç etkileri olarak niteleyebiliriz.

² Octavianus, Marcus Antonius ve Lepidus arasında yapılan, M.Ö.43-36 tarihindeki üçlü anlaşma.

³ Hobler 1860: 17; Grueber 1910a: 556; Baydur 1981: 22; Plutarkhos 1992: XXXI, dn.64; Baydur 1998: 26; Arık 1999: 56; Nardo 2002: 4, 7, 46-47, 75; Adkins-Adkins 2004: 6; Dando-Collins 2007: 22-23; Chrissanthos 2008: 160.

Pompeius, bu yemeği de gemisinde vermiştir. Yemekte, muhabbetin doruğa ulaştığı bir sırada Menas, Pompeius'un yanına yaklaşp, diğerlerinin duyamayacağı şekilde, kulağına şunları fısıldamıştır: *"Halatları keseyim mi, seni yalnız Sicilya'nın ve Sardunya'nın değil, bütün Roma imparatorluğunun hakimi yapayım mı?"* Sextus Pompeius'un karşılığı ise şöyle oldu: *"Menas, bu işi bana önceden duyurmadan yapmalıydın; artık her şeyi şu anki durumuyla kabul etmeliyiz. Çünkü ben verdiğim sözden dönmem."*⁴

Pompeius, II.Triumvirlik (üçlü anlaşma) gibi çalkantılı bir dönemde, geminin halatlarını kestirseydi neler olacak ya da olmayacaktı? Dönem açısından çok fazla uzatmadığımız, hayal gücüyle birlikte, sınırlara çok fazla takılmadığımız bu kısa çalışmanın kaynağını, Plutarkhos'un aktardığı bu olay teşkil etmektedir.

Halatları Keseyim Mi?

Marcus Antonius, Ventidius'u Parth ilerleyişini durdurması için onların üzerine yollamıştı. Bu sefer sırasında Parthlar arka arkaya üç yenilgi aldılar. Lydia ve Ionia'ya değin uzanan Parthlar, Media ve Mezopotamia sınırlarına geri çekilmek zorunda kaldılar.⁵ Halatlar kesilmiş olsaydı, bu seferi Ventidius yerine bir başkası gerçekleştirecek, belki de Parthlara yenilecek, Parthlarda -en azından- bir süre daha bölgeye hakim olacaktı.

Yemekten bir süre sonra Octavianus ile Antonius, Tarentum'da bir araya gelerek tekrardan anlaştilar. Bu anlaşma sonrasında, Antonius bizzat Parth Seferine çıkarken, Octavianus ise Sextus Pompeius'a karşı savaşmak için Sicilya'ya yelken açacak ve bu savaşta galip gelecekti.⁶ İşte, o halatlar kesilmiş olsaydı, Parth Seferine belki de bir başkası çıkacak, Pompeius'un karşısına bir başkası dikilecekti. Pompeius'un karşısına dikilen bu kişi, kesinlikle Octavianus olmayacaktı.

Marcus Antonius'un gerçekleştirdiği Parth Seferindeki Roma ordusu, atlı ve yaya olarak, Romalı ve diğer uluslardan meydana gelen yaklaşık yüz bin kişilik bir orduydu. Aşağı yukarı, 8000 stadionluk (1480 km.) yolu yürüyen

⁴ Plutarkhos 1992: XXXII.

⁵ Plutarkhos 1992: XXX, XXXIII-XXXIV; Campbell 1993: 214, 221; Dando-Collins 2007: 24; Kurt 2011: 10, dn.19.

⁶ Plutarkhos 1992: XXXV, LV; Nardo 2002: 1; Adkins-Adkins 2004: 13; Chrissanthos 2008: 161.

Roma ordusu, Parthlarla bugünkü Hazar Denizi ile Urmiye Gölü arasındaki Atropatene eyaletinde olduğu düşünülen Phraata kentindeki ilk karşılaşmasında büyük bir yenilgi almıştır. Geçen süre içerisinde pek çok çarpışma meydana gelmiş olup, Roma ordusunun Phraata'dan başlayan dönüş yolculuğu Arakses (Aras) Irmağına kadar yirmi yedi gün sürmüştür, Antonius burada ordusunu gözden geçirme fırsatı bulmuştur. Yarıdan çoğu hastalıktan, yirmi bin yaya, dört bin atlı askerin kaybedildiği anlaşılmışsa da yolun devamında da sekiz bin asker daha kaybedilmiştir. Bütün bunlara rağmen Antonius, bu seferi bir zafer olarak görmüşse de, savaşın çıkmasındaki en etkili isimlerden biri olan Armenia Kralı Artavastes'in, daha ilk çarpışmalarda Roma ordusundan çektiği on altı bin atlısını saymazsak, ordunun yaklaşık üçte birinin kaybedildiği de ortadadır.⁷ Eğer halatlar kesilseydi bir başkası, karada çok iyi bir asker olup, ancak bu sefer için kötü bir stratejist ve akıllı sürekli Kleopatra'da olan Antonius'dan daha iyi bir sonuç alabilir miydi? Ya da daha önce belirttiğimiz, Ventidius'un seferini gerçekleştirememesi ve Parthların bölge hakimiyeti hasebiyle bu uzun süreli sayılabilecek (M.Ö.36-35 yılları) ve büyük kayıplı sefer, belki de hiç olmayacaktı. Daha da önemlisi birkaç yıl içinde baş gösterecek, Roma Cumhuriyetinin sonunu getiren, Octavianus ve Antonius arasındaki, o dönem dünyasının bu en büyük iki komutanı arasındaki savaşta, o savaşı kaybeden Antonius'un intiharı⁸ da olmayacaktı.

Pompeius, o gün halatları kestirmiş olsaydı, en başta cumhuriyetin sonunu getiren Octavianus'u Augustus olarak tanımayacaktık. Augustus, en azından bu olay ertesindeki, "yaptım, ettim, aldım" şeklinde bizlere ulaştırdığı eylemlerini⁹ yapamayacaktı. Mesela "ele geçirdim" dediği altı yüz gemiyi¹⁰ ele geçiremeyecek ve hatta, Sextus Pompeius ile yapılan, gemilerinin ele geçirildiği savaşlardan sonra alıkonulan, Senatonun özgürlük sözü verdiği altı bin köle çarmlıha gerdirilemeyecek, yirmi dört bini de sahiplerinin insafına bırakılmış¹¹

⁷ Plutarkhos 1992: XXXVII-LI, dn.85; Campbell 1993: 221; Arık 1999: 70; Nardo 2002: 4; Adkins-Adkins 2004: 59; Dando-Collins 2007: 47; Kurt 2011: dn.18.

⁸ Cooke 1781: 232; Hobler 1860: 17; Boyne 1865: 39; Plutarkhos 1992: XXXIX, LIII-LIV, LXII-LXVIII, LXXIV-LXXVII; Baydur 1998: 27; Arık 1999: 50, 74-75; Nardo 2002: 1, 4, 7, 262; Adkins-Adkins 2004: 6, 13; İplikçioğlu 2007: 90; Chrissanthos 2008: 162-165, Note 20; Kurt 2009: 128.

⁹ Augustus 1999: III-XXXV.

¹⁰ Bu gemilerin yarısı M.Ö.36 yılında Sextus Pompeius'dan, diğer yarısı da M.Ö.31 yılındaki Actium Savaşı sonrası Marcus Antonius'dan ele geçirilmiştir (Arık 1999: 50; Augustus 1999: III, XXV).

¹¹ Arık 1999: 56.

olmayacaktı. Ancak M.Ö.44-43 yıllarında basılan sikkeleri üzerinde - babasının portresi üzerinden-, kendisini deniz tanrısı Neptün'ün soyundan¹² gösteren (Resim 1-2) Sextus Pompeius, eğer halatları kestirmiş olsaydı, belki de cumhuriyet o gün sona ermiş olacaktı. Zaten Menas'da Pompeius'a “(...) *seni (...) bütün Roma imparatorluğunun hakimi yapayım mı?*” dememiş miydi?

Yine, yılın tüm anma ve dinsel törenlerinin¹³ aşağı yukarı tümüyle “Tanrı Augustus” ile ilgili yıldönümü günleri olarak görüldüğü Augustus takvimi¹⁴ kabul edilemeyecekti. Dahası imparatorluğun çeşitli eyaletlerinde onun adına tapınaklar (Ankara Augustus Tapınağı gibi) atfedilmeyecek, daha hayattayken tanrısal bir mertebeye ulaşmış,¹⁵ bir anlamda tapınım görmeyecekti.

Marcus Antonius ile Octavia'nın kızı Antonia, Drusus'dan, Germanicus ile Claudius'u dünyaya getirmiştir. Germanicus'un çocuklarından Gaius (Caligula) 37-41 yıllarında, amcası Claudius 41-54 yıllarında imparator olmuştur. Yine, Plutarkhos'un “benim zamanımda tahta çıktı” dediği, delilikleriyle neredeyse imparatorluğu altüst eden, Antonius'un beşinci kuşak torunu olan Nero, 54-68 yıllarında imparatorluk yapmıştır.¹⁶ Daha öncede pek çok yerde belirttiğimiz gibi eğer halatlar kesilmiş olsaydı, ne Caligula'yı, ne Claudius'u, ne de Nero'yu imparator olarak tanıyabilecektik ki, çılgınlıklarıyla ünlü Nero'yu ancak isyanlarıyla(!) alaşağı edebilen, Afrika'daki Proprætor Clodius Macer ile Galya'daki vali Gaius Julius Vindex'in yazgıları da daha farklı olacaktı.¹⁷

¹² Cooke 1781: 206, Pl.VI No.15; Grueber 1910a: 561; Grueber 1910b: 564, No.21-24, Note 1; Mattingly 1928: Pl.XX No.10; Seaby 1978: 105, No.20, 21; Atak 1994: No.285; Howgego 1995: 78; The S.C. Markoff 2011: No.2002.

¹³ Örneğin, Augustus'un doğum günü olan 23-24 Ağustos gecesinin yılbaşı olarak ilan edilmesi.

¹⁴ Arık 1999: 63-64; Nardo 2002: 149; Sevgi 2006: 99, 118.

¹⁵ Arık 1999: 100-101, dn.10; Sevgi 2006: 84, 115, 122-123, 126-127.

¹⁶ Cooke 1781: 245, 289, 403-404, 430-431, 468; Hobler 1860: 80-82, 86-87, 92; Plutarkhos 1992: LXXXVII; Nardo 2002: 3, 12, 17, 24, 30; Adkins-Adkins 2004: 16, 21.

¹⁷ İmparator Nero'ya isyan eden Clodius Macer, M.S.68 civarında arka yüzlerinde kadirge ve lejyon kartalı betimleri görülen sikkeler bastırmıştır (Cooke 1781: 504, Pl.XX No.11; Boyne 1865: 44, Pl.VI No.1; Hill 1899: 101, Note 2; Mattingly 1928: Pl.XXX No.12; Sutherland 1984: 188-191, 194-195, Pl.22 No.6, 8, 17, 21, 41; Atak 1994: No.711; Plant 2006: CRS377; The S.C. Markoff 2011: No. 2024). Yine aynı dönemde, Galya'da benzer bir tutum sergileyen Vali Gaius Julius Vindex, yüz bin kişilik ordusuna ödemek için sikkeler bastırmıştır (Cooke 1781: 503; Sutherland 1984: 198-199, 207, Pl.23, No.50-51).

Sonuç

Bu noktada, yukarıda değindiğimiz pek çok olasılığı bir kenara bırakıp, yalnızca, “Giriş” bölümünde de verdiğimiz Menas ile Sextus Pompeius arasında geçen konuşmaya odaklanmak yerinde olacaktır.

Menas'a “(...) *Çünkü ben verdiğim sözden dönmem.*” şeklinde cevap veren Pompeius'u “çok dürüst” olarak niteleyebilir miyiz? Yoksa, Pompeius'un bu cümlesi öncesindeki “*Menas, bu işi bana önceden duyurmadan yapmalıydın; artık her şeyi şu anki durumuyla kabul etmeliyiz*” cümlesine bakarak, halatları kestirmemesini dürüstlükten çok konjonktürel bir tutum olarak mı görmeliyiz? Bizim için ikincisi daha olası gözüküyor.

Ve Pompeius'un yanına yaklaşıp, diğerlerinin duyamayacağı şekilde, onun kulağına “*Halatları keseyim mi, seni yalnız Sicilya'nın ve Sardunya'nın değil, bütün Roma imparatorluğunun hakimi yapayım mı?*” diye fısıldayan korsan Menas, ya Pompeius'u da kandırarak diğerleriyle birlikte, onu da ortadan kaldırmayı planladıysa? Eğer Menas bunu düşünmüşse Pompeius, Octavianus ve Marcus Antonius ile birlikte, doğal olarak kendisi açısından da bu planı boşa çıkarmıştır. Octavianus ve Antonius ile anlaşmış, bunun sonucundaki Sicilya, Sardunya gibi kazanımlarıyla birlikte, muhtemelen imparatorluğun tümünden de olmuştur. Kazanırken kayıp mı etmiştir? Tabii ki hayır; dediğimiz gibi Octavianus ve Antonius'un öleceği bir durumda Pompeius'un hayatta kalmasını olası göremeyiz.

Daha öncede dediğimiz gibi Sextus Pompeius eğer halatları kestirmiş olsaydı, belki de cumhuriyet o gün sona ermiş olacaktı. Menas'ın Pompeius'a söylediği “(...) *seni (...) bütün Roma imparatorluğunun hakimi yapayım mı?*” sözleri de cumhuriyetin zaten daha önceden fiilen sona erdiğini ve yalnızca lafta kaldığını göstermektedir.

Bu noktada Pompeius belki de, risk almayarak statükoyu korumayı amaçlamış, sonraki dönemin nasıl şekillenebileceğini öngöremediği için verdiği anlık bir kararla halatları kestirmemişti. Octavianus'a aldığı yenilgi sırasında belki de bir “keşke” pişmanlığı duymuştur. Hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Ya da başlayacak olan yeni dönem için Menas'a güvenemediğinden halatları kestirmemişti; belki de “satana satarlar” diye düşünmüştür, kim bilebilir?

Sonuç olarak, bazı teori ve metotlarla farklı disiplinlerden yardım aldığımız, disiplinler arası ve farklı bakmayı amaçlayan çalışmamız, bu açıdan biraz olsun etkili olabiliyorsa “görevini yerine getiriyor” diyebiliriz.

Resimler



Resim 1: M.Ö.44-43. Denarius. Ön Yüz: Büyük Pompeius (Cnaeus Pompeius Magnus) portresi.
NEPTVNI. Trident. Yunus balığı (The S.C. Markoff 2011: No.2002).



Resim 2: Denarius. Ön Yüz: Büyük Pompeius (Cnaeus Pompeius Magnus) portresi.
NEPTVNI. Trident. Yunus balığı (Cooke 1781: 206, Pl.VI No.15).

KAYNAKÇA

Adkins-Adkins 2004: L.Adkins.-R.A.Adkins. *Handbook to Life in Ancient Rome*, Infobase Publishing, New York 2004.

Arık 1999: R.O.Arık. “‘Ankara Anıtı’ Üzerine”, *Ankara Anıtı*, Cumhuriyet, İstanbul 1999, 35-112.

Atak 1994: E.Atak. *Antik Roma Sikkeleri Kataloğu*, Antikite Yayınları, İstanbul 1994.

Augustus 1999: Augustus. *Ankara Anıtı*. Çev. Hamit Dereli, Cumhuriyet, İstanbul, 1999.

Baydur 1981: N.Baydur. “Roma Sikkeleri”, *Arkeoloji ve Sanat 12-13*, 19-25.

Baydur 1998: N.Baydur. *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998.

Boyne 1865: W.Boyne. *A Manual of Roman Coins From the Earliest Period to the Extinction of the Empire*, W.H.Johnston, London 1865.

Campbell 1993: B.Campbell. “War and Diplomacy: Rome and Parthia, 31 BC–AD 235”, *War and Society in the Roman World*, Edited by John Rich and Graham Shipley, Routledge, London 1993, 213-240.

Chrissanthos 2008: S.G.Chrissanthos. *Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome*, Praeger, Westport, Connecticut, London 2008.

Cooke 1781: W.Cooke. *The Medallic History of Imperial Rome, Vol. I*, Printed for J. Dodsley, London 1781.

Çelepi 2009: M.S.Çelepi. “Hatay’da Hızır İnanışları”, *Turkish Studies IV/3*, 532-549.

Dando-Collins 2007: S.Dando-Collins. *Mark Antony’s Heroes*, John Wiley & Sons, New Jersey 2007.

Grueber 1910a: H.A.Grueber. *Coins of the Roman Republic in the British Museum, Vol. I*, Printed by Order of the Trustees, London 1910.

Grueber 1910b: H.A.Grueber. *Coins of the Roman Republic in the British Museum, Vol. II*, Printed by Order of the Trustees, London 1910.

Hill 1899: G.F.Hill. *A Handbook of Greek and Roman Coins*, Macmillan Co. Limited, London 1899.

Hobler 1860: F.Hobler. *Records of Roman History from Cnaeus Pompeius to Tiberius Constantinus, as Exhibited on the Roman Coins*, John Bowyer Nichols and Sons, Westminster 1860.

Howgego 1995: C.Howgego. *Approaching the Ancient World Ancient History From Coins*, Routledge, London, New York 1995.

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-141433> (Erişim Tarihi: 25.12.2011).

<http://www.butterflyeffectmovie.com> (Erişim Tarihi: 25.12.2011).

İplikçioğlu 2007: B.İplikçioğlu. *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

Kurt 2009: M.Kurt. “Roma Cumhuriyeti Yönetiminde Kilikya Bölgesi ve Yerel Güçler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi XI/1*, 115-139.

Kurt 2011: M.Kurt. “M.Ö. I. Yüzyıl Roma-Parth İlişkilerinin Kilikya Eyaleti’ndeki Yansımaları”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi II/2*, 1-14.

Mattingly 1928: H.Mattingly. *Roman Coins From the Earliest to the Fall of the Western Empire*, Methuen, London 1928.

Halatları Keseyim mi? Plutarkhos'dan Alıntıyla Bir Olasılık Denemesi

Nardo 2002: D.Nardo. *The Greenhaven Encyclopedia of Ancient Rome*, Greenhaven Press, California 2002.

Plant 2006: R.Plant. *Roman Silver Coins A Price Guide*, Rotographic, London 2006.

Plutarkhos 1992: M.Plutarkhos. *Marcus Antonius*. Çev. Mehmet Özaktürk, TTK, Ankara 1992.

Seaby 1978: H.A.Seaby. *Roman Silver Coins, Vol. I*, Seaby, London 1978.

Sevgi 2006: P.Sevgi. *Augustus Dönemi Din ve Din Propagandası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Sutherland 1984: C.H.V.Sutherland. *The Roman Imperial Coinage, Volume I, From 31 BC to AD 69*, Spink and Son Ltd, London 1984.

The S.C. Markoff 2011: The S.C. Markoff Collection of Roman Coins. *Auction 62, 6 October 2011*, Numismatica Ars Classica Nac Ag, Zurich 2011.

Ural 2008: Ş.Ural. "Kaos: Yeni Bir Paradigma Mı?", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* 5, 101-114.

Yeşilorman 2006: M.Yeşilorman. "Kelebek Kanadını Kimden Yana Çırpyıyor? Birleştirilmiş Bilimin Kıyısında Kaos ve Sosyal Bilimler", *Journal of İstanbul Kültür University IV/3*, 77-86.